

ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ

УДК:327(44:6)+94(6-08):327.82+321.7
DOI: 10.31651/2076-5908-2026-2-162-171

Анжела ІРЖАВСЬКА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: irzhavskaya@vu.cdu.edu.ua

This is an open access article under the CC BY-NC-ND license

© Автор(-и), 2026

Вікторія КІРЄЄВА

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: kalinchyk79@gmail.com

Тетяна ТЕРЕЩЕНКО

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
e-mail: vitkalinichenko@vu.cdu.edu.ua

Політика Франції в Африці після деколонізації: від колоніального минулого до неоколоніальних зв'язків

Анотація. У статті досліджується еволюція французької африканської політики від епохи деколонізації (1956–1962 рр.) до сучасного геополітичного переосмислення, що розгортається на тлі кризи сахельського напрямку у 2020-х рр. **Мета** дослідження – комплексний аналіз ключових механізмів збереження французького впливу на континенті, як системи «*Françafrique*», монетарного контролю через зону франку CFA, мережі двосторонніх угод про оборону та інструментів культурної дипломатії. Особлива увага приділяється структурному парадоксу французької африканської стратегії, а саме номінальне визнання суверенітету африканських держав поєднувалося з фактичним відтворенням колоніальних ієрархій через неформальні мережі, економічну залежність та військову присутність. **Наукова новизна** статті полягає у тому, що вона заповнює наявну в українській науці лауну щодо системного вивчення французької постколоніальної стратегії як цілісної структури залежності, а серія державних переворотів 2021–2023 рр. у зоні Сахель інтерпретується як закономірний, структурно зумовлений результат суперечностей моделі «*Françafrique*», а не як сукупність ситуативних політичних криз. У статті також простежується вплив нових глобальних акторів, зокрема Китаю, Росії та Туреччини, на переформатування традиційних французько-африканських відносин. На підставі аналізу джерел і сучасних наукових дискусій автори доходять **висновку** про системну кризу моделі «*Françafrique*» та необхідність кардинального переформатування французьких підходів до Африки.

Ключові слова: постколоніальна історія Африки, *Françafrique*, деколонізація, неоколоніалізм, зона франку CFA, Сахель, постколоніальні відносини.

Anzhela IRZHAVSKA

PhD (Historical Sciences), Associate Professor, Department of World History and International Relations,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1505-9403>, e-mail: irzhavskaya@vu.cdu.edu.ua

Victoria KIRIEIEVA

PhD (Historical Sciences), Associate Professor, Department of World History and International Relations,
the Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8882-4762>, e-mail: kalinchyk79@gmail.com

Tetiana TERESHCHENKO

PhD (Historical Sciences), Associate Professor, Department of World History and International Relations,
Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4943-7612>, e-mail: vitkalinichenko@vu.edu.edu.ua

**FRANCE'S POLICY IN AFRICA AFTER DECOLONIZATION:
FROM COLONIAL PAST TO NEOCOLONIAL TIES**

Abstract. *The article examines the evolution of France's African policy from the era of decolonization (1956–1962) to the contemporary geopolitical reassessment unfolding against the backdrop of the Sahel crisis in the 2020s. The purpose of the study is a comprehensive analysis of the key mechanisms through which France has maintained its influence on the continent – namely the “Françafrique” system, monetary control via the CFA franc zone, a network of bilateral defence agreements, and instruments of cultural diplomacy. Particular attention is paid to the structural paradox of France's African strategy: the formal recognition of African states' sovereignty was combined with the de facto reproduction of colonial hierarchies through informal networks, economic dependency, and military presence. The scientific novelty of the article lies in its filling a gap in Ukrainian scholarship regarding the systematic study of France's postcolonial strategy as an integrated structure of dependency. The series of military coups in the Sahel in 2021–2023 is interpreted not as a collection of situational political crises, but as a natural, structurally determined outcome of the contradictions inherent in the “Françafrique” model. The article also traces the influence of new global actors, particularly China, Russia, and Turkey, on the transformation of traditional French-African relations. On the basis of primary source analysis and engagement with current scholarly debates, the authors conclude that the “Françafrique” model is in systemic crisis and that a fundamental restructuring of France's approach to Africa is both necessary and already underway.*

Keywords: *Post-colonial history of Africa, Françafrique, decolonization, neocolonialism, CFA franc zone, Sahel, postcolonial relations.*

Постановка проблеми. Французько-африканські відносини є одним із найбільш суперечливих і водночас найменш прозорих розділів сучасної міжнародної політики. Жодна інша колоніальна держава не зберегла, після формального завершення деколонізації, настільки розгалуженої системи економічного, військового та культурного впливу у своїх колишніх колоніях, як Франція. Упродовж кількох десятиліть французьке керівництво неодноразово декларувало наміри «нормалізувати» відносини з африканськими партнерами. Це простежувалося від «доктрини Жискара» наприкінці 1970-х років до «промови в Дакарі» Ніколя Саркозі у 2007 р. та «нового африканського курсу» Еммануеля Макрона. Водночас до початку 2020-х рр. Париж фактично продовжував відтворювати структури залежності, сформовані ще в колоніальну епоху. Дослідження цієї теми набуває особливої актуальності в контексті безпрецедентної кризи французьких позицій у Сахелі, що розгорнулася після 2020 р. Серія військових переворотів у Малі (2020, 2021), Буркіна-Фасо (2022) та Нігері (2023) супроводжувалася вимогами виведення французьких військових місій і масовими антифранцузькими протестами. Протягом 2022–2024 рр. Франція була змушена вивести свої збройні сили з трьох сахельських країн, де ще недавно вела операцію найбільшу французьку закордонну військову операцію з часів Алжирської війни «Barkhane».

Ці події відкривають нову сторінку в постколоніальній історії Африки та актуалізують проблему структурних причин краху французького впливу в Сахелі. Вони також порушують питання про те, чи є цей крах наслідком провалу окремої стратегії, чи свідченням вичерпаності всієї системи «Françafrique». Особливого значення набуває і роль зростаючої конкуренції з боку Китаю, Росії та Туреччини, а також перспективи французько-африканських відносин в умовах глибокої структурної трансформації міжнародного порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика французько-африканських відносин перебуває на периферії вітчизняної африканістики, проте в останні роки з'являються окремі дослідницькі спроби, зумовлені як загальним інтересом до регіону в контексті геополітичних змін, так і конкретними проблемами, зокрема, участю вагнерівських структур у конфліктах Сахелю, безпосередньо пов'язаних із російсько-українською війною. Окремі аспекти цієї теми висвітлені в контексті ширших досліджень зовнішньої політики Франції та проблем постколоніалізму, а окремі розділи, присвячені «Françafrique», містяться у загальних курсах міжнародних відносин і регіональних студій. Разом із тим монографічних досліджень, присвячених безпосередньо цій тематиці, у вітчизняній науці досі бракує, що й визначає наукову актуальність запропонованої розвідки.

Основу нашого дослідження становлять праці українських дослідників, присвячені деколонізації французьких володінь [1]. Вітчизняні вчені розглядають еволюцію постколоніальних механізмів впливу Франції від Французького союзу до Агентства культурного й технічного співробітництва, підкреслюючи роль «м'якої сили» у збереженні впливу [2]. Окрему увагу дослідники приділяють соціально-етнічним наслідкам деколонізації в Африці, її слабкому розвитку, формальній демократії, неопатримоніалізму, етнізації політики та конфліктності, які сукупно відтворювали залежність континенту [3]. Франкофонія розглядається як інструмент культурно-політичної гегемонії Франції, причому науковці наголошують на суттєвому розриві між декларованими цілями співробітництва та його реальними наслідками [4]. Систематизуються також сучасні інструменти неокolonіалізму, як військові, так і економічні, що забезпечують французький контроль над ресурсами й безпекою африканських держав [5]. Нарешті, досліджуються колоніальні витоки африканських конфліктів, зокрема штучно прокреслені кордони та трансформація традиційних суспільств, що дає змогу пояснити сучасну нестабільність у контексті постколоніальної політики [6].

Серед зарубіжних дослідників проблематика «*Françafrique*» як системи неформальних зв'язків між французькою та африканською елітами, детально розроблена у працях П. Пеана [7], Т. Шафер [8], Т. Меллі [9], Ф.-К. Вершав [10]. Аналітичні центри та дослідники міжнародної безпеки переважно сходяться на думці, що після операції «Серваль» французька стратегія в Сахелі еволюціонувала від обмеженої антитерористичної інтервенції до довготривалої регіональної військової присутності, яка до початку 2020-х рр. зіткнулася з кризою легітимності та посиленням антифранцузьких настроїв.

Таким чином, аналіз наявної літератури засвідчує, що незважаючи на існування окремих досліджень деколонізаційного процесу, постколоніальних інституцій і безпекових механізмів французького впливу, комплексне вивчення трансформації африканської політики Франції (від колоніального управління до сучасних неокolonіальних практик) у вітчизняній науці залишається завданням, що потребує вирішення. Означена лакуна й визначає мету та завдання пропонованого дослідження.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз еволюції французької африканської політики від деколонізації до сучасної кризи, виявити основні механізми підтримки залежності та чинники її руйнування, а також окреслити можливі сценарії подальшого розвитку відносин між Францією та африканськими державами.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння специфіки французьких постколоніальних відносин з Африкою принципово важливо враховувати особливості власне французької колоніальної системи, яка суттєво відрізнялася від британської. Якщо Велика Британія будувала колоніальне управління на принципі «непрямого правління» (*indirect rule*), зберігаючи традиційні інституції та дистанціюючись від безпосереднього адміністративного втручання, то Франція реалізовувала модель «прямого управління» (*administration directe*), засновану на ідеї асиміляції – поступового перетворення підданих на повноправних французів через прийняття французької мови, культури та правових норм [11]. Ця асиміляційна доктрина мала глибокі наслідки для постколоніальних відносин. По-перше, вона породила особливий тип африканської еліти, вихованої у французьких школах та університетах, ментально та культурно орієнтованої на Францію і часто більш пов'язаної з Парижем, ніж із власними суспільствами. Чимало лідерів першого покоління незалежних африканських держав, як наприклад, Леопольд Седар Сенгор (Сенегал), Фелікс Уфує-Буаньї (Кот-д'Івуар), Омар Бонго (Габон) отримали освіту у Франції і підтримували з нею особисті й ідеологічні зв'язки [8].

По-друге, французька колоніальна адміністрація створила розгалужену мережу економічних та інфраструктурних зв'язків, що робила колонії структурно залежними від метрополії. Транспортні мережі, торговельні шляхи і фінансові потоки були організовані так, щоб з'єднувати африканські ресурсні регіони безпосередньо з французькими портами та промисловими центрами, а не між собою. Ця «колоніальна географія» залежності не зникла з проголошенням незалежності, вона стала структурною передумовою постколоніальних відносин [12].

Французька деколонізація Африки відбувалась специфічним чином, що з відразу закладав умови для відтворення залежності. На відміну від британської деколонізації, яка супроводжувалась відносно поступовою передачею влади та формуванням незалежних державних інституцій, Франція зберегла системний контроль над ключовими сферами суверенітету своїх колишніх колоній [13]. Рамковий закон Деффера (*Loi-cadre Defferre*) 1956 р. запровадив внутрішню автономію для

французьких африканських територій. Водночас Конституція П'ятої республіки 1958 р., яка запропонувала концепцію Французького співтовариства (*Communauté française*), створила правові рамки для «контрольованого» переходу до незалежності. Де Голль, добре усвідомлюючи, що утримати колонії силою неможливо після алжирської катастрофи, обрав стратегію збереження французького впливу через економічну та інституційну залежність [14]. Ключовою фігурою у формуванні цієї системи став Жак Фоккар – секретар Єлисейського палацу з африканських справ, який впродовж 1958–1974 рр. та 1986–1997 рр. управляв мережею французьких агентів впливу, контактів з африканськими лідерами та інструментами прихованого втручання. Фоккар став архітектором того, що згодом отримає назву «*Françafrique*» – системи неформальних зв'язків, що функціонувала паралельно і нерідко всупереч офіційній французькій дипломатії [7].

Незалежність африканських держав де-факто супроводжувалася збереженням французьких позицій у трьох ключових сферах. Йшлося про монетарний контроль через зону франку, безпековий вплив через мережу двосторонніх угод і базування французьких військ, а також економічну присутність через систему концесій, преференційних торговельних угод та участь французьких компаній у видобутку ресурсів. Ці три складові французького впливу були настільки фундаментальними, що їхнє демонтування стало центральним завданням антифранцузьких рухів 2020-х рр. Сам термін «*Françafrique*», був введений у широкий академічний і публічний дискурс французьким журналістом-дослідником Франсуа-Ксав'є Вершавом у 1998 р., позначає систему неформальних привілейованих відносин між французькою державою, її африканськими партнерами та приватним бізнесом, що функціонує переважно поза межами офіційних дипломатичних і правових механізмів. Вершав описував її як «*la raison d'État poussée à son extrême*» – логіку державного інтересу, доведену до крайнощів, систему, в якій збереження французьких позицій в Африці виправдовувало підтримку авторитарних режимів, участь у фінансуванні корупції та навіть замовчування злочинів [10].

Структурно система «*Françafrique*» включала кілька взаємопов'язаних компонентів. Перший – мережа особистих відносин між французькими президентами, міністрами та їхніми африканськими візаві, що нерідко підтримувалася десятиліттями і передавалася між поколіннями еліт. Ці відносини часто виходили далеко за межі офіційного протоколу і включали таємні зустрічі, особисті фінансові домовленості та взаємну лояльність. Другий компонент – розвідувальні та силові структури, передусім Служба зовнішньої документації і контррозвідки (SDECE, пізніше DGSE), африканські підрозділи якої здійснювали пряме втручання у внутрішні справи африканських держав [15].

Третім і, ймовірно, найбільш стійким компонентом залишалися економічні мережі. У їхніх межах французькі транснаціональні корпорації, передусім TotalEnergies у нафтогазовій сфері, Orange у телекомунікаціях, а також BNP Paribas і Société Générale у банківському секторі, посідали привілейовані позиції завдяки тісним зв'язкам з африканськими урядами та французькою державою. Частина прибутків від цих операцій відповідним чином поверталася до Франції у вигляді внесків до фондів політичних партій різних спрямувань, що забезпечувало систему міжпартійним консенсусом [9]. Одним із найочевидніших проявів «*Françafrique*» стали прямі французькі військові втручання в африканські країни. Упродовж 1960–90-х рр. Франція здійснила понад сорок військових операцій в Африці. Це більше, ніж будь-яка інша держава [16]. Їхньою декларованою метою було «відновлення стабільності», але нерідко справжнім завданням була підтримка дружніх режимів, захист французьких економічних інтересів або усунення лідерів, що занадто наполегливо прагнули реальної незалежності.

Найгучнішим прикладом цинічного застосування логіки «*Françafrique*» стала роль Франції в руандійській трагедії 1994 р. Операція «*Turquoise*», представлена як гуманітарна місія, на думку переважної більшості дослідників, фактично надала коридор для евакуації організаторів геноциду – ідеологів і командирів «*Interahamwe*» і «*Hutu Power*», і тим самим відтермінувала притягнення до відповідальності. Причина підтримки режиму хуту крилася в тому, що він був франкомовним і лояльним до Парижа, тоді як Rwandan Patriotic Front Поля Кагаме асоціювався з британською сферою впливу [17]. Ця трагедія оголила глибокі моральні протиріччя французької африканської політики і стала символом її найбільш деструктивних проявів. Офіційне визнання французької «відповідальності» за події 1994 р. президентом Макроном у 2021 р. є пізніє, але важливе свідчення переосмислення цієї спадщини.

На початку 2000-х рр. система «*Françafrique*» зазнала часткової трансформації під впливом кількох чинників. Серед них були зростання африканського громадянського суспільства,

розширення свободи преси, поширення міжнародних антикорупційних норм, зокрема французького закону Sapin II 2016 р. про боротьбу з корупцією, а також зміна поколінь в африканських і французьких елітах. Показовою є еволюція риторики. Якщо Жак Ширак ще в середині 1990-х відверто говорив про «зону впливу» Франції в Африці, то Ніколя Саркозі у «промові в Дакарі» 2007 р. намагався, хоча й вкрай невдало, запропонувати нову концепцію «відносин рівних партнерів». Натомість цей виступ увійшов в історію як «La France n'a pas de zone d'influence en Afrique» (Франція не має зони впливу в Африці). Це твердження викликало гостру критику через очевидну невідповідність дійсності [18]. Еммануель Макрон після обрання в 2017 р. демонстративно наголошував на намірі відійти від моделі «Françafrique» і побудувати відносини нового типу, засновані на рівноправному партнерстві та взаємній повазі. У промові в Уагадугу 2017 р. він визначив колоніалізм «злочином проти людства» та пообіцяв повернення африканської культурної спадщини. Проте на практиці ці декларації не були підкріплені суттєвими змінами у структурних механізмах французького впливу [19].

Одним із найдовговічніших інструментів французького впливу в Африці є зона франку CFA. Система, створена 1945 р. ще в колоніальну епоху, пережила формальну деколонізацію та функціонує дотепер, хоча й у змінених, переважно косметичних, формах. Вона охоплює дві групи країн. Передовсім, вісім держав Західної Африки (ECOWAS/UEMOA), об'єднаних у Західноафриканський економічний і монетарний союз, та шість країн Центральної Африки (СЕМАС) [20]. Ключовими характеристиками системи були фіксований обмінний курс валют до євро, успадкований від французького франку, а також гарантія конвертованості з боку французького казначейства. До реформи 2019–2021 рр. система також передбачала зобов'язання зберігати 50% валютних резервів на спеціальних рахунках французького казначейства. Остання норма, яка з перспективи метрополії пояснювалася як «страховий механізм», з африканської точки зору означала, що африканські держави фактично кредитували Францію власними резервами, отримуючи мізерний відсоток [21]. Прихильники системи, передусім французькі та деякі африканські економісти, вказували на її головні переваги. А саме монетарну стабільність, низьку інфляцію та захист від валютних криз, що спустошували сусідні африканські економіки у 1980–90-х рр. Критики, навпаки, наголошували на тому, що фіксований курс утруднює експортну конкурентоспроможність, позбавляє держави гнучкості монетарної політики та консервує сировинну спеціалізацію [22].

Наприкінці 2010-х рр. дискусія про реформу або скасування зони CFA набула нового імпульсу завдяки молодим африканським та французьким інтелектуалам. Сенегальський економіст Фелвін Сарр і камерунська дослідниця Надін Нджанда-Нкулу стали голосами нового африканського критицизму, аргументуючи, що монетарна залежність є однією з ключових причин гальмування африканського розвитку. Їхні аргументи підхопила нова генерація африканських активістів та поширила їх через соціальні мережі [23]. У грудні 2019 р. під час офіційного візиту до Кот-д'Івуару Макрон і президент Уаттара оголосили про «реформу» FCFA, що передбачала зміну назви валюти на «еко», скасування вимоги зберігати резерви у французькому казначействі та виведення французьких представників із органів управління валютних союзів. Однак критики одразу вказали, що ці зміни є переважно символічними. Оскільки фіксація курсу до євро і гарантія конвертованості з боку Франції збереглися, а отже зберігалася і структурна залежність. Ця половинчастість реформи ілюструє загальну логіку французької африканської політики, а саме готовність до риторичних та косметичних змін за одночасного збереження ключових інструментів впливу. Вона ж стала одним із чинників, що живлять антифранцузькі настрої в зоні CFA.

Французька військова присутність в Африці є унікальною серед колишніх колоніальних держав за своїм масштабом і постійністю. У 1960-х рр. Франція уклала угоди про оборону та технічно-військову співпрацю з більшістю своїх колишніх африканських колоній. Ці угоди передбачали розміщення французьких військ, доступ до військових баз і, в деяких випадках, пряме зобов'язання Франції захищати відповідний уряд від внутрішніх і зовнішніх загроз. Постійні французькі військові бази були розміщені в Сенегалі (Дакар), Кот-д'Івуарі (Абіджан), Габоні (Лібревіль), Джибуті та Чаді (Нджамена). Ці бази слугували не лише оперативними плацдармами для втручань у сусідніх країнах, але й виконували функцію символу, а також виконували функцію постійного нагадування про французьку готовність застосувати силу для захисту своїх інтересів.

Упродовж 1960–1990-х рр. Франція здійснювала регулярні втручання для підтримки дружніх режимів. Серед найбільш резонансних прикладів були захист Леон Мба у Габоні в 1964 р., операції в Заїрі (Шабі) у 1978 і 1979 рр., а також численні втручання в Чаді, де Франція підтримувала

режим Хіссен Хабре попри його жорстокість у протистоянні лівійській експансії Муаммар Каддафі. Логіка цих операцій залишалася незмінно прагматичною, оскільки лояльний до Парижа авторитарний лідер розглядався як кращий варіант, ніж будь-яка, навіть демократичніша, альтернатива, здатна переорієнтуватися на інших партнерів [20].

Після 2012 р., коли розпад лівійської держави у результаті інтервенції НАТО, в якій Франція відіграла провідну роль, новий імпульс отримала Французька сахельська стратегія. Зброя і бойовики, що поширилися з Лівії, посилили джихадистські угруповання у Малі, які захопили північ країни і просувалися на південь. Це спровокувало французьку операцію «Serval» (січень–серпень 2013 р.), яка зупинила джихадистський наступ і тимчасово відновила контроль малійського уряду над північчю [21; 24]. У 2014 р. операція «Serval» трансформувалась у значно ширшу регіональну операцію «Barkhane», розраховану вже не на вирішення локальної кризи, а на довгострокову боротьбу з джихадистськими мережами в усій зоні Сахелю. На піку операції в ній брало участь понад 5 тис. французьких солдатів, дислокованих на базах у Малі, Чаді, Нігері та Мавританії. Французька сторона неодноразово наголошувала на досягнутих тактичних успіхах. Знищенні сотень бойовиків, у тому числі кількох ключових лідерів Аль-Каїди в ісламському Магрибі та угруповань, афілійованих з ІДІЛ [22].

Проте тактичні успіхи не перетворилися на стратегічний результат. Кількість актів насильства в зоні Сахель між 2013 і 2021 рр. зросла у декілька разів, а не зменшилась. Кількість внутрішньо переміщених осіб досягла мільйонів. Малійська, буркінійська і нігерська держави виявились неспроможними ані ефективно управляти власними територіями, ані здобути довіру населення. За цих умов французька присутність, попри декларований захисний характер, все більшою мірою сприймалася частиною місцевого населення як окупація [25]. Переломним моментом став переворот у Малі в серпні 2020 р., а потім другий переворот у травні 2021 р. Новий військовий режим, прагнучи внутрішньої легітимності, зробив ставку на антифранцузьку риторику. Закликаючи до «справжнього суверенітету», він «запросив» на заміну французьким силам російських інструкторів з так званої ПВК «Вагнер». На початку 2022 р. Франція оголосила про виведення своїх сил з Малі. Схожий сценарій розгорнувся у Буркіна-Фасо (2022–2023 рр.) і Нігері (2023 р.) [26].

Паралельно з економічними та безпековими інструментами, Франція вибудувала в Африці одну з найрозгалуженіших мереж культурної присутності серед усіх держав. Ця мережа включає кілька взаємопов'язаних компонентів. По-перше, понад 150 Французьких інститутів (Instituts français) і близько 450 відділень Alliance Française, розміщених майже в усіх великих африканських містах. Вони пропонують мовні курси, культурні заходи та виконують функцію «точки входу» у французький освітньо-культурний простір для десятків тисяч африканців щороку. По-друге, система університетських стипендій і академічного обміну. Щороку тисячі африканських студентів навчаються у Франції за різними стипендіальними програмами. Ця система формує покоління за поколінням африканські еліти (технократів, юристів, дипломатів, журналістів) з глибокою прихильністю до французької культури та освітніх мереж. По-третє, важливу роль відігравав франкомовний медіапростір. Міжнародний телеканал TV5Monde, доступний більш ніж у 200 країнах, і радіостанція Radio France Internationale (RFI) залишалися найбільш прослуховуваними іноземними ЗМІ у франкомовній Африці.

Концепцію «Франкофонії» як спільноти французькомовних народів і держав французька дипломатія перетворила на один із ключових елементів своєї мультилатеральної стратегії. Organisation internationale de la Francophonie об'єднує 88 держав-членів, а її механізми слугують французькій дипломатії платформою для неформального впливу [26]. Однак, попри значні інвестиції, французький культурний вплив в Африці зазнає наростаючого тиску. Цифрова революція та соціальні мережі радикально змінили медійний ландшафт. Молоде покоління африканців дедалі більше споживає американський (через Netflix, YouTube, Spotify), нігерійський (Nollywood, Afrobeats) і бразильський (телесеріали) культурний контент, маргіналізуючи французьку культурну продукцію попри значні державні субсидії [27]. Показово, що дискусії в африканських соціальних мережах все частіше ведуться сумішню місцевих мов і англійської, а не лише французькою. «Покоління TikTok» у французькомовній Африці ідентифікує себе радше з глобальними молодіжними субкультурами, ніж з франкомовним культурним простором. Ця тенденція має довгострокові стратегічні наслідки для французького впливу, значна частина якого традиційно ґрунтувалася на мовно-культурній прив'язаності [28].

Крім того, антифранцузькі дискурси в соціальних мережах набувають все більшого поширення. Дослідження Digital Forensic Research Lab 2022–2023 рр. зафіксували масштабні дезінформаційні кампанії, спрямовані проти французької присутності в Сахелі. У тому числі, кампанії, в яких активно задіяні акаунти, пов'язані з ПВК «Вагнер» і проросійськими мережами. Проте навіть поза межами організованих дезінформаційних операцій органічне незадоволення французькою присутністю є реальним і глибоким [29].

Найбільш масштабним структурним викликом для французьких позицій в Африці є безпрецедентне розширення китайської присутності. З початку 2000-х рр. Китай перетворився на провідного торговельного партнера африканського континенту, найбільшого кредитора у сфері інфраструктури та дедалі важливішого дипломатичного гравця. Форум китайсько-африканського співробітництва (FOCAC) став платформою для стратегічного просування китайських інтересів, забезпечуючи африканським урядам доступ до кредитів, технологій і ринків без умов дотримання прав людини або належного врядування («good governance»), що традиційно супроводжують французьку та ширшу західну допомогу [30]. Принципова відмінність між французькою і китайською стратегіями полягає не лише в інструментах, але й у дискурсивному позиціонуванні. Франція традиційно виступала з позицій «старшого партнера», носія цивілізаційної місії і гаранта стабільності. Позицій, що відверто відтворювали колоніальну ієрархію. Китай натомість позиціонує себе як «Global South», рівний партнер у боротьбі з наслідками колоніалізму, незважаючи на те, що його власна поведінка в Африці нерідко несе риси неоколоніалізму нового типу [31].

Прямої воєнної конкуренції між Францією і Китаєм в Африці поки не спостерігається. Китай уникає прямих силових операцій за межами власної першої військово-морської бази в Джибуті. Конкуренція відбувається переважно в економічній і дипломатичній площинах та у сфері наративів. Якщо китайський виклик є переважно довгостроковим і структурним, то роль росії в трансформації французько-африканських відносин відзначалася тактичною агресивністю та цілеспрямованим підривом французьких позицій, особливо після 2018–2019 рр. Інструментами цього підриву стали розгортання підрозділів ПВК «Вагнер» у країнах, що перебували у конфлікті з Францією (Малі, Буркіна-Фасо, Центральноафриканська Республіка), цілеспрямовані дезінформаційні кампанії в соціальних мережах та підтримка місцевих антифранцузьких політичних рухів [29].

Модель ПВК «Вагнер» в Африці це така собі пропозиція «безпекових» послуг в обмін на доступ до мінеральних ресурсів та ліцензій на видобуток без будь-яких умов щодо прав людини або демократії. І вона, на жаль, виявилася привабливою для режимів, що прийшли до влади внаслідок переворотів і які потребували гарантій власної безпеки. У короткостроковій перспективі ця модель дозволила витіснити французьку присутність зі стратегічно важливих країн. Проте досвід Центральноафриканської Республіки та Малі свідчить про її обмеження. «Вагнер» спроможний захистити режим, але не може усунути структурні причини нестабільності [33]. Цікаво, що тлі китайсько-французького і російсько-французького суперництва менш помітною, але не менш значущою є зростаюча присутність Туреччини та держав Перської затоки (передусім ОАЕ і Катару) в Африці. Туреччина активно розвиває відносини з африканськими державами через торгівлю, пряме авіасполучення (Turkish Airlines має мережу маршрутів в Африці, що у кілька разів перевищує французьку Air France), будівництво мечетей і шкіл, продаж безпілотників Bayraktar TB2, що набувають дедалі більшого поширення в африканських арміях. У Сомалі та Судані Туреччина вже встановила суттєву військову присутність [34].

Держави Перської затоки, своєю чергою, активно інвестують в сільськогосподарський сектор, нерухомість і фінансовий сектор низки африканських країн, конкуруючи з традиційними французькими позиціями в Магрибі та Сахелі. Проникнення саудівських і катарських релігійних фондів впливає на трансформацію релігійного ландшафту Сахелю, посилюючи позиції салафітського ісламу коштом традиційного суфійського синкретизму, що був ресурсом французьких культурних зв'язків.

Криза французьких позицій в Африці, що набула відкритого характеру після 2020 р., має кілька взаємопов'язаних структурних причин. Перша причина – демографічна. Африканський континент переживає найшвидше зростання молодіжного населення у світі, і це покоління з доступом до інтернету і соціальних мереж, але без гарантованих економічних перспектив формує свою ідентичність радше через відторгнення постколоніального патерналізму, ніж через лояльність до французьких культурних наративів. Друга причина – це невідповідність між риторикою рівного партнерства та реальними результатами. Операція «Barkhane» тривала майже десятиліття і

коштувала мільярди євро, але рівень насильства у Сахелі зріс, а не впав. Це поставило під сумнів французьку безпекову компетентність, яка традиційно була одним із головних джерел французького впливу. Третью причиною є реформа без реформування, яка вже була розглянута нами на прикладі зони СФА. Постійне балансування між риторичними поступками та збереженням структурних привілеїв позбавляє Францію довіри і відкриває простір для альтернативних наративів.

Президентство Еммануеля Макрона стало, мабуть, найбільш промовистим прикладом розриву між амбіційною риторикою та структурною інерцією. Промова в Уагадугу 2017 р. («колоніалізм – злочин проти людства», «Африка – континент можливостей, а не ресурсів»), заяви про повернення африканської культурної спадщини, обіцянки нових форматів партнерства з акцентом на молодь і громадянське суспільство – усе це формувало образ «нового початку». Реальна політика виявилася значно консервативнішою [32]. Показовою є реакція Макрона на переворот у Малі 2020 р.. Замість того, щоб переглянути умови французької присутності, він посилив тиск на уряд, погрожуючи санкціями і виведенням французьких сил, що лише підштовхнуло малійський уряд до пошуку альтернатив. Схожу помилку було зроблено у відносинах із режимом Буркіна-Фасо після перевороту 2022 р. У результаті Франція вийшла і з Малі, і з Буркіна-Фасо в позиції того, кого «виженуть», що принципово відрізняється від почесного виведення.

Звичайно, французька дипломатія намагається виробити нові підходи. Африканський саміт у Монпельє 2021 р., організований у нестандартному форматі, де Макрон зустрівся з молодими африканськими інтелектуалами і громадськими діячами, а не з главами держав, став спробою відкрити новий канал комунікації. Проте системного переформатування французьких підходів наразі не сталося [33]. Аналітики пропонують кілька сценаріїв розвитку французько-африканських відносин у середньостроковій перспективі. Перший, «адаптивний реалізм», передбачає поступовий, але послідовний відступ Франції з позицій привілейованого партнера та переформатування відносин у бік взаємовигідного, але менш привілейованого співробітництва. За цим сценарієм Франція зберігає значущу присутність в Африці, однак відмовляється від монополії.

Другий сценарій, «структурна інерція», означає продовження нинішньої патерналістської моделі з поступовою ерозією позицій Франції в регіонах, де альтернативні актори пропонують привабливіші умови. Третій, найбільш драматичний сценарій, «каскадний відступ», передбачає поширення антифранцузьких настроїв і виведення французьких сил не лише із Сахелю, а й із традиційних опорних пунктів у Центральній Африці. Аналітики Crisis Group зазначають, що ймовірність цього сценарію суттєво зросла після 2023 р., але він не є неминучим – за умови, що Франція здатна до справжнього, а не лише декларативного переосмислення своєї ролі [34].

Висновки. Еволюція французької африканської політики від деколонізації до сучасності описує поступовий, але незавершений вихід з колоніальних відносин. Впродовж десятиліть Франція вибудовувала та відтворювала систему «*Françafrique*», як складний механізм неформальних мереж, монетарних залежностей, безпекових гарантій і культурного впливу, що поєднував формальний суверенітет африканських держав із фактичним підпорядкуванням французьким інтересам. Ця система забезпечувала Парижу привілейований доступ до африканських ресурсів і геополітичну вагу, неспіврозмірну з реальним економічним або демографічним потенціалом Франції. Однак модель «*Françafrique*» виявилася не лише морально проблематичною, що все більш відверто визнається навіть у французьких офіційних колах, але й стратегічно неефективною. Вона відтворювала залежності, що не дозволяли африканським державам розвивати власну інституційну спроможність і вирішувати структурні причини нестабільності. Натомість вона породжувала ресентимент, який виявився потужним мобілізаційним ресурсом для альтернативних акторів.

Криза сахельського напрямку 2020–2023 рр. є не аномалією, а закономірним результатом системних вад французької стратегії. Серія переворотів і виведення французьких сил позначили кінець однієї епохи у французько-африканських відносинах. Питання в тому, чи здатна Франція запропонувати нову модель, що була б заснована на справжньому шанобливому партнерстві, відмові від монетарних і безпекових привілеїв, підтримці африканської суб'єктності і самостійності, чи вона буде й надалі балансувати між деклараціями та структурною інерцією. Відповідь на це питання матиме наслідки далеко за межами суто двосторонніх відносин. Вона визначить, яке місце Франція займе у новій конфігурації глобального порядку, що формується в Африці за участі Китаю, росії, Туреччини та нових африканських регіональних лідерів.

Список літератури

1. Латенко В. Шляхи деколонізації французьких володінь в Азії та Африці після Другої світової війни (1944–1962 рр.). *Гуманітарний вісник ЧДТУ. Серія: Історичні науки*. 2018. Вип. 29. С. 130–139.
2. Майборода О. Етнічні пастки деколонізації: африканський досвід. Київ: ІПіЕНД, 2023. 216 с.
3. Мітькіна О. Постколоніальна політика Франції: від Французького союзу до Агентства культурного й технічного співробітництва (1945–1970 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2014. Вип. 23. С. 171–191.
4. Бурдяк В., Ротар Н. Африканські сутінки франкофонії. *Балтія Паблішинг*. 2021. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/332/9294/19382-1>.
5. Ксендзук В. Неокolonізація Африки: безпеково-військовий та економічно-інвестиційний аспекти інструментів впливу іноземних держав. *ResearchGate*. 2023. URL: <https://www.researchgate.net/publication/378541218>.
6. Улиганець В. Передумови виникнення міжнародних та міжетнічних спорів та конфліктів у Африці. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2024. Т. 34. С. 130–137.
7. Péan P. L'homme de l'ombre: Éléments d'enquête autour de Jacques Foccart. Paris: Fayard, 1990. 411 p.
8. Chafer T. The End of Empire in French West Africa: France's Successful Decolonization? Oxford: Berg Publishers, 2002. 274 p.
9. Melly P., Darracq V. A New Way to Engage? French Policy in Africa from Sarkozy to Hollande. London: Chatham House, 2013. 34 p.
10. Verschave F.-X. La Françafrique: le plus long scandale de la République. Paris : Stock, 1998. 384 p.
11. Brunschwig H. French Colonialism, 1871–1914: Myths and Realities. London: Pall Mall Press, 1966. 228 p.
12. Frankema E., Jerven M. Writing History Backwards or Sideways: Towards a Consensus on African Population, 1850–2010. *The Economic History Review*. 2014. Vol. 67, № 4. P. 907–931.
13. Cooper F. Africa since 1940: The Past of the Present. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 230 p.
14. Chipman J. French Power in Africa. Oxford: Blackwell, 1989. 280 p.
15. Glaser A., Smith S. Comment la France a perdu l'Afrique. Paris: Calmann-Lévy, 2005. 264 p.
16. Chaigneau P. La politique militaire de la France en Afrique. Paris: CHEAM, 1984. 192 p.
17. Krosiak D. The Role of France in the Rwandan Genocide. London: Hurst & Company, 2007. 312 p.
18. Sarkozy N. Discours à Dakar du Président de la République. Dakar, 26 juillet 2007. URL: <https://www.elysee.fr>.
19. Macron E. Discours à Ouagadougou. 28 novembre 2017. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2017/11/28/discours-demmanuel-macron-a-luniversite-de-ouagadougou>.
20. Monga C., Yifu Lin J. (eds.) The Oxford Handbook of Africa and Economics. Oxford: Oxford University Press, 2015. Vol. 1. 718 p.
21. Pigeaud F., Sylla N. S. L'arme invisible de la Françafrique: Une histoire du franc CFA. Paris : La Découverte, 2018. 208 p.
22. Agbohohou N. Le franc CFA et l'euro contre l'Afrique. Paris: Éditions Solidarité Mondiale A.S.B.L., 1999. 244 p.
23. Sarr F. Afrotopia. Paris: Philippe Rey, 2016. 188 p.
24. United Nations Security Council. Resolution 2085 (2012) on the Situation in Mali. S/RES/2085. New York: UN, 2012. URL: <https://www.globalr2p.org/resources/resolution-2085-mali-s-res-2085>.
25. International Crisis Group. Speaking with the «Bad Guys»: Toward Dialogue with Central Mali's Jihadists. *Africa Report*. Brussels, 2019. № 276. 42 p.
26. Organisation internationale de la Francophonie. Rapport sur la langue française dans le monde 2022. Paris: Gallimard, 2022. 482 p.
27. Ndhlovu F. Decoloniality and Epistemologies of the South in Language and Identity Research. *International Journal of the Sociology of Language*. 2018. № 252. P. 91–116. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.1262>.
28. Digital Forensics Research Lab. #Sahel Disinformation Campaign. Washington: Atlantic Council, 2023. 34 p.
29. U. S. Department of State. The Wagner Group's Atrocities in Africa: Lies and Truth. Washington, 2023. URL: <https://2021-2025.state.gov/the-wagner-groups-atrocities-in-africa-lies-and-truth>.
30. Brautigam D. The Dragon's Gift: The Real Story of China in Africa. Oxford: Oxford University Press, 2009. 397 p.
31. Taylor I. China's New Role in Africa. Boulder: Lynne Rienner, 2009. 225 p.
32. Macron E. Discours au Sommet Afrique-France. Montpellier, 8 October 2021. URL: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/10/08/discours-du-president-de-la-republique-au-sommet-afrique-france>.
33. Chafer T., Cumming G. (eds.) From Rivalry to Partnership? New Approaches to the Challenges of Africa. Farnham: Ashgate, 2011. 248 p.
34. International Crisis Group. Burkina Faso: Stopping the Spiral. *Africa Report* № 289. Brussels, 2021. 38 p.

References

1. Latenko, V. (2018). Ways of decolonization of French possessions in Asia and Africa after World War II (1944–1962). *Humanitarnyi visnyk ChDTU. Seriya : Istorychni nauky [Humanitarian Bulletin of ChSTU. Series : Historical Sciences]*, 29, 130–139 [in Ukrainian].
2. Maiboroda, O. (2023). Ethnic traps of decolonization: The African experience. Institute of Political and Ethnonational Studies, NAS of Ukraine [in Ukrainian].
3. Mitkina, O. (2014). France's postcolonial policy: From the French Union to the Agency for Cultural and Technical Cooperation (1945–1970). *Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovy poshuky i znakhidky [International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings]*, 23, 171–191 [in Ukrainian].
4. Burdiak, V. & Rotar, N. (2021). African twilight of the Francophonie. *Baltija Publishing*. Retrieved from: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/332/9294/19382-1> [in Ukrainian].
5. Ksendzук, V. (2023). Neocolonization of Africa: Security-military and economic-investment aspects of foreign states' instruments of influence. *ResearchGate*. Retrieved from: <https://www.researchgate.net/publication/378541218> [in

- Ukrainian].
6. Ulyhaniets, V. (2024). Prerequisites for the emergence of international and interethnic disputes and conflicts in Africa. *Naukovi pratsi NU OluA [Scientific Works of NUOLA]*, 34, 130–137 [in Ukrainian].
7. Péan, P. (1990). The man in the shadows: Investigative elements on Jacques Foccart. Fayard [in French].
8. Chafer, T. (2002). The end of empire in French West Africa: France's successful decolonization? Berg Publishers.
9. Melly, P. & Darracq, V. (2013). A new way to engage? French policy in Africa from Sarkozy to Hollande. Chatham House.
10. Verschave, F.-X. (1998). *Françafrique: The longest scandal of the Republic*. Stock [in French].
11. Brunschwig, H. (1966). French colonialism, 1871–1914: Myths and realities. Pall Mall Press.
12. Frankema, E. & Jerven, M. (2014). Writing history backwards or sideways: Towards a consensus on African population, 1850–2010. *The Economic History Review*, 67, 907–931.
13. Cooper, F. (2002). *Africa since 1940: The past of the present*. Cambridge University Press.
14. Chipman, J. (1989). *French power in Africa*. Blackwell.
15. Glaser, A. & Smith, S. (2005). How France lost Africa. Calmann-Lévy [in French].
16. Chaigneau, P. (1984). France's military policy in Africa. CHEAM [in French].
17. Krosiak, D. (2007). The role of France in the Rwandan genocide. Hurst & Company.
18. Sarkozy, N. (2007, July 26). Address by the President of the Republic in Dakar. Élysée Palace [in French].
19. Macron, E. (2017, November 28). Address at the University of Ouagadougou. Élysée Palace [in French].
20. Monga, C. & Yifu Lin, J. (Eds.). (2015). *The Oxford handbook of Africa and economics*. Vol. 1. Oxford University Press.
21. Pigeaud, F. & Sylla, N. S. (2018). *Françafrique's invisible weapon: A history of the CFA franc*. La Découverte [in French].
22. Agbohohou, N. (1999). The CFA franc and the euro against Africa. Éditions Solidarité Mondiale [in French].
23. Sarr, F. (2016). *Afrotopia*. Philippe Rey.
24. United Nations Security Council. (2012). Resolution 2085 (2012) on the situation in Mali (S/RES/2085). United Nations. Retrieved from: <https://www.globalr2p.org/resources/resolution-2085-mali-s-res-2085>.
25. International Crisis Group. (2019). Speaking with the “bad guys”: Toward dialogue with central Mali's jihadists. *Africa Report No. 276*. Brussels.
26. Organisation internationale de la Francophonie. (2022). Report on the French language in the world 2022. Gallimard [in French].
27. Ndhlovu, F. (2018). Decoloniality and epistemologies of the South in language and identity research. *International Journal of the Sociology of Language*, 252, 91–116.
28. Digital Forensics Research Lab. (2023). Sahel disinformation campaign. Atlantic Council.
29. U. S. Department of State. (2023). The Wagner Group's atrocities in Africa: Lies and truth. Retrieved from: <https://2021-2025.state.gov/the-wagner-groups-atrocities-in-africa-lies-and-truth>.
30. Brautigam, D. (2009). *The dragon's gift: The real story of China in Africa*. Oxford University Press.
31. Taylor, I. (2009). *China's new role in Africa*. Lynne Rienner.
32. Macron, E. (2021, October 8). Address at the Africa-France Summit, Montpellier. Élysée Palace. Retrieved from: <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2021/10/08/discours-du-president-de-la-republique-au-sommet-afrique-france> [in French].
33. Chafer, T. & Cumming, G. (Eds.). (2011). From rivalry to partnership? New approaches to the challenges of Africa. Ashgate.
34. International Crisis Group. (2021). Burkina Faso: Stopping the spiral. *Africa Report No. 289*. Brussels.

(Надійшла до редакції / Received: 15.05.2026; Схвалено до друку / Accepted: 21.05.2026; Публікація / Published: 29.05.2026)

